

Anders Hagström

Katynmassakern

I början av 1943 meddelade Hitlers propagandaminister Goebbels att de tyska styrkorna upptäckt offren för en sovjetisk massaker i Katyn-skogen i närheten av Smolensk. De sovjetiska myndigheternas omedelbara reaktion var att hävda att massakern iscensatts av nazisterna som nu försökte lägga ansvaret på Moskva.

En uppgift som länge betraktades som trovärdig med tanke på nazisternas ohyggliga brutalitet, än mer så som Stalins västliga allierade hjälpte till att gömma undan sanningen trots att de tidigt hade bevis för att anklagelserna stämde.

Om detta berättar historikern och journalisten Peter Johnsson i en nyutkommen bok med titeln ”Stalins mord i Katyn och dess historiska efterspel 1940-2010”.

Pakten mellan Hitler och Stalin i augusti 1939 innebar att Polens öde definitivt beseglades. Drygt två veckor efter det nazityska angreppet gick de sovjetiska styrkorna över Polens östgräns. Den polska ledningen hade redan gett kriget förlorat, men nu fångades de retirande resterna av den polska krigsmakten i en fälla.

Cirka 240 000-250 000 man hamnade i den stalinistiska regimen händer. Av dessa släpptes över 40 000 soldater av ukrainsk och vitrysk nationalitet.

De polska officerarna, underofficerarna, poliserna och andra liknande kategorier samlades ihop och de flesta internerades slutligen i tre stora krigsfängeläger: Starobilsk, Ostasjkov och Kozelsk. Enbart i överfulla lägret i Starobilsk, ett före detta kloster, fanns i oktober 1939 mer än 7 000 fångar.

I ett topphemligt dokument daterat den 5 mars 1940 och ställt till Stalin föreslog chefen för säkerhetspolisen NKVD, Lavrentij Berija, att de fångna polackerna skulle avrättas med motiveringen:

”Alla dessa är omedgörliga fiender till den sovjetiska makten, fyllda av hat till det sovjetiska systemet.

Krigsfångar, officerare och poliser som vistas i lägren, försöker fortsätta den kontrarevolutionära aktiviteten och upprätthåller antisovjetisk agitering. Var och en av dem förväntar sig att bli frisläppta för att få möjlighet att aktivt ansluta sig till kampen emot det sovjetiska systemet.”

Samma dag beslöt den sovjetiska politbyrån med ”kamrat Stalin” i spetsen att ställa sig bakom Berijas förslag och låta avrätta 25 700 polska fångar. En ”trojka” bestående av säkerhetspoliserna ”kamraterna Merkulov, Kabulov och Basjtakov” fick order att verkställa politbyråns drakoniska order.

Två dagar tidigare hade politbyrån dessutom beslutat att på tio år deportera samtliga anhöriga till de nu dödsdömda till Kazachstan.

De enda som undkom att bli avrättade var nära 400 personer som efter noggrann genomgång betraktades som användbara, antingen därför att de gått med på att arbeta för den sovjetiska säkerhetspolisen, eller antogs sitta på värdefull information. Dessutom undantogs ytterligare ett 40-tal till följd av den nazityska ambassadens ingripande.

Enligt Peter Johnsson finns det nämligen en del som tyder på att Gestapo hölls fortlöpande informerade om vad som hände med de polska fångarna.

Exakt hur många som avrättades under den sex veckor långa ”Utrymningen”, som NKVD döpte aktionen till, för att tala om hur och var är fortfarande okänt. Känt är dock att fångarna i Starobilsk avrättades i NKVD:s fängelse i Charkiv och begravdes i en massgrav i skogen i

närheten av byn Piatitjaki. Fångarna i Ostasjkov avrättades i säkerhetspolisens fängelse i Kalinin (nuvarande Tver) och begravdes i en massgrav i Mednoje. Fångarna i Kozelsk begravdes i Katyn men det är fortfarande inte känt var de avrättades. Övriga avrättningar ägde sannolikt rum i Minsk – troligen begravda i närheten av Kuropaty – och de som avrättades i Kiev ligger antagligen i massgravar i skogarna i Bykov, där uppskattningsvis 100 000 ukrainska avrättade också ligger begravda.

Var finns de polska officerarna?

På morgonen den 22 juni inleddes Operation Barbarossa, världens dittills största fälttåg med målet att krossa Sovjetunionen och förvandla det till Lebensraum för det nazistiska Tredje riket.

Den nazistiska invasionen ledde till att Stalin blev allierad med Storbritannien och USA. Bland deras allierade återfanns i sin tur den polska exilregeringen ledd av Wladyslaw Sikorski som naturligtvis inte var så trakterad att få Stalin som bordsgranne.

Det såg ut att skära sig från start men under press från den brittiska regeringen skrev Sikorski under en överenskommelse med den sovjetiska regimen som innebar att diplomatiska förbindelser upprättades mellan den polska exilregeringen och Moskva och att en självständig polska armé skulle upprättas på sovjetiskt territorium bestående av de polska krigsfångar som fanns i Sovjets händer och som skulle ges ”amnesti”. I gränsfrågan där Sikorski hade sett att den polska förkrigsgränsen erkänts av Sovjet kom man inte till någon lösning. Överenskommelsen följdes ett tag senare av en ny överenskommelse om upprättandet av en polska armé på sovjetisk mark.

Sikorski utsåg general Wladyslaw Anders till överbefälhavare för den nya polska armén. Anders som till kort före sin utnämning befunnit sig i NKVD:s händer utlovades sovjetiskt stöd i sina ansträngningar, men Anders och hans medarbetare upptäckte snabbt att de inte kunde få klarhet i vad som hänt flera tusen polska officerare, däribland flera generaler och andra höga officerare, som bara inte kunde återfinnas – och att det sovjetiska intresset för att bringa klarhet i frågan verkade minst sagt svagt. Än påstod de att det inte fanns så många officerare som polackerna uppgav på sovjetisk mark, än påstods att alla hade frigivits.

En något obekvämt Stalin förklarade vid en sammankomst med polska representanter ledda av Anders i december 1941 att de saknade polska officerarna ”flytt”.

”Gen. Anders: Och vart skulle de kunna ha flytt?”

Stalin: Nå, till Manchuriet.

Gen. Anders: Det är omöjligt att de skulle ha flytt. Den största delen av officerarna som finns på listan känner jag personligen. Bland dem finns mina stabsofficerare

Stalin: De har säkert blivit frigivna. Det är bara det att de ännu inte kommit fram.

Molotov: Det är inte möjligt att det i våra läger fortfarande finns ert folk.

Gen. Anders: Likväl hävdar jag alldeles bestämt att de finns.

Stalin: Det ska ordnas upp. En speciell skrivelse skall utfärdas till alla verkställande myndigheter, man måste ändå förstå att vi befinner oss i ett krig.”

Scenen är obetalbar. Både Stalin och Molotov har deltagit i beslutet om att låta avrätta officerarna och här står de båda envist pressade av en för dem förhatlig polsk general och hasplar ur sig hastigt tillyxade nödlögner som två småglin som beslagits med att palla äpplen.

Anders tålamod var ändå på upphällningen. Den sovjetiska regeringens ovilja att lämna ifrån sig tillräckligt med vapen och livsmedel ledde till att den polska exilregeringen tillsammans med general Anders bestämde sig för att evakuera den polska armén och de polska civila som

sökt sig till uppsamlingslägren, över gränsen till Persien där man räknar med att få materiellt stöd från Storbritannien.

Goebbels svarar

Men det skulle dröja innan man fick svar på sina framstötningar om de saknade polska officerarna och svaret skulle komma från ett oväntat håll: Tredje rikets propagandaminister, Joseph Goebbels.

I början av 1943 upptäcktes massgravarna i Katyn av Wehrmacht vars styrkor besatt området redan 1941. Goebbels tvekade inte en sekund utan gjorde omedelbart stort nummer av den ”politiska bomb” nazisterna fått i sina händer.

Den sovjetiska reaktionen blev inte helt oväntat att lägga skulden på nazisterna. Men den undersökningskommission som tillsatts av tyskarna bestående av experter från en rad länder, däribland Schweiz bekräftade de tyska påståendena. Man organiserade också besök av representanter för det polska Röda Korset och förde även dit allierade officerare som var tyska krigsfångar och lät dem studera gravarna och deras offer.

De västliga allierades ledare som snabbt blev medvetna om att den sovjetiska versionen var osann valde dock att acceptera den för att inte ännu mer reta upp Stalin, vilken avbröt förbindelserna med den polska exilregeringen när denna vände sig till Internationella Röda Korset och bad det utreda vem som bar ansvaret för massakern – ett steg som bara kunde tolkas som ett ifrågasättande av den sovjetiska versionen.

När allt omkring var det ett ofrånkomligt faktum att den sovjetiska krigsmakten var indragen i en kamp på liv och död med Hitler, i realiteten bar huvudbördan av den militära kraftmätningen, och mot detta faktum vägde de avrättade polska officerarna lätt än mer som de inte längre kunde bidra till kampen mot Hitler: ”Om de är döda kan ingenting väcka dem till liv igen” anmärkte Churchill till Sikorski.

Med bödlarna som regissörer

Stalin lät dock inte nöja sig med detta. Mot slutet av 1943 hade den sovjetiska krigsmakten återerövrat det område där massgravarna i Katyn var belägna. Nu skulle historien skrivas om och fås att bekräfta att det var nazisterna som mördat de polska officerarna. Den statliga kommission som hade till uppgift att undersöka tyska krigsförbrytelser fick i uppdrag att ta sig en titt på Katyn. Och en av dem som gavs ansvaret för de ”inledande” undersökningarna var samme Merkulov som hade ingått i den trojka som getts ansvaret för avrättningarna av de polska officerarna.

Med bödlarna som regissörer var det knappast förvånande att den ”särskilda” kommission med uppdrag att undersöka ”omständigheterna kring de tyska fascisternas mord på polska krigsfångar i skogarna vid Katyn”, den så kallade Burdenko-kommissionen, kom fram till de önskade slutsatserna i sin rapport.

”Detta dokument ... utgjorde därefter grunden för samtliga sovjetiska ledares agerande i 'Katyn'-frågan fram till 1990. Det utgjorde också – de facto – grunden till flera västerländska politikere och regeringars agerande under mer än ett halvt sekel”, konstaterar Peter Johnsson i sin bok.

Inte ens Michail Gorbatjov, denna i väst så hyllade förespråkare för glasnost eller öppenhet, gjorde några allvarigare ansträngningar att verkligen lägga korten på bordet. Av någon konstig anledning sträckte han sig inte längre än att lägga skulden på Berija och NKVD, som om Berija skulle ha vågat ta ett sådant steg utan Stalins uttryckliga godkännande.

Vilket kan förefalla lite förbryllande. Man kan tycka att den så kallade uppgörelsen med Stalin på den tjugonde partikongressen 1956 borde ha gett det sovjetiska ledarskapet ett förträffligt tillfälle att även frisvåra sig från massakern och lägga hela ansvaret på Stalin, Berija och andra misskrediterade potentater i den sovjetiska hierarkin. Men, med tanke på att Stalins anklagare, partichefen Nikita Chrusjtjov liksom hans allierade i den interna maktkampen efter Stalins död, Anastas Mikojan, hade ingått i den politbyrå som fattade beslutet om massakern, är det lätt att förstå varför en sådan möjlighet var utesluten. Då i alla fall. När väl Chrusjtjov petades 1964 visade sig hans efterträdare föga intresserade av att rota i det förflutna. Frågor har en obehaglig förmåga att leda till fler frågor.

Detta ledde i sin tur till att Katyn och Stalins polska offer blev ett strängt förbjudet ämne i Polen. Åtminstone i officiella sammanhang. I praktiken kom det bli hemlighet som alla kände till även om den inte var tillåten att vädra offentligt förrän mot slutet av 80-talet.

Peter Johnssons bok om Stalins mord i Katyn är en mycket intressant och grundlig studie som genom sin detaljerade granskning av massmordet i Katyn tydligt visar att det inte finns något brott, något förräderi eller någon lögn som den officiella "kommunismen" eller rättare sagt stalinismen inte var, och är i den mån den fortfarande finns kvar, kapabel att begå.

För att inte glömma den ofrånkomliga fråga som Churchills och Roosevelts agerande för att mörklägga ansvaret för massakern ger upphov till: Vad säger det om västs ledare?

Anders Hagström

**Stalins mord i Katyn
och dess historiska efterspel 1940-2010
Carlssons Bokförlag**

Mera om Kattyn-massakern på marxistarkivet: [Om Katyn-massakern](#)